

doi number: 10.14686/201321982

Osmanlı Devleti'nde Kızların Eğitiminde Okulun Önemi (1839 -1920) *

Yrd. Doç. Dr. Songül KEÇECİ KURT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
skkurt@agri.edu.tr

Arş. Gör. Suat POLAT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
suat-p@hotmail.com

Özet: Çalışmada Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kızların eğitiminde okulun ifade ettiği anlam araştırılmıştır. Bu çalışma nitel bir desene sahip olup dönemin kaynakları ve özellikle kız okullarında okutulan ders kitapları, doküman analizine göre incelenmiştir. Genel olarak okul büyük bir aile olarak görülmüştür. Okul, kızlara kalp ve akıl gözünü açarak yaradanını, dünyasını, vatanını, ailesini, nefsinin ve her şeyi ona gösteren bir yer olarak ifade edilmiştir. Kızların okul sayesinde fazilet, marifet sahibi olduğuna, dünyayı anlayabildiğine ve dinini öğrenebildiğine inanılmaktadır. Bununla beraber, insanlara öğrenmek istediği şeylerden bahseden kitapları okumak zevkini veren, birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları öğreten ve bilim hayatının ilk tecrübe meydanı olarak görülmektedir. Bu nedenle burada geçen kıymetli zamanı israf etmeden bir kızın okula devama dikkat etmesi beklenmektedir. Okuldan kaçmak kötü bir hareket olarak algılanmakta ve okul kurallarına uymanın, öğretmenlere saygı gösterilmesinin ise zaruri olduğu dile getirilmektedir. Sonuç olarak okul, o dönemde kızlar için tam bir insan olmanın öğrenildiği bir mekân olarak tanımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, okul, kızların eğitimi, rüşdiye, ibtidai.

The Importance of School on Girls' Education in Ottoman Empire (1839-1920)

Abstract: In this study, the meaning of school in girls' education in the last years of Ottoman Empire was researched. This study has a qualitative design and it is based on document analysis of the era's documents and especially textbooks of girls schools used in that era. Generally, school was accepted to be a big family. Schools were explained to be places where girls' hearts and minds were opened and creator, world, homeland, family, desires and everything were shown to them. It was believed that girls gain virtue and skills by schools and they could understand the world and religion. Besides this, schools were believed to be places which give students the opportunity to read books which give information about what they want to learn, teach their duties and responsibilities and give them the opportunity to experience science life for the first time. This is why; girls were expected to be careful about continuing their education without wasting precious time spent in schools. Skipping school was thought to be a bad behavior; it was told that it is necessary to obey school rules and respect teachers. As a result, school was defined to be a place where girls learn to be a complete person in that era.

Key Words: Ottoman Empire, school, education of girls, rüşdiye, ibtidai.

* Bu çalışma, V. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur (6-9 Haziran 2013, Çanakkale, Türkiye).

1. GİRİŞ

Kız olsun erkek olsun çocuğun kişiliğinin gelişmesinde, eğitiminin tamamlanmasında okulun önemi büyüktür. Çünkü çocuk genellikle yedi yaşından itibaren hatta anaokulundan başlayarak yükseköğreniminin sonuna kadar uzun yıllarını okul sıralarında geçirmektedir. Bu uzun dönem çocuğun karakter ve davranışlarında kuvvetli bir biçimde kendini gösterir.

Tanzimat Dönemi ile beraber Avrupa'nın etkisiyle eğitimde modernleşme çabaları içerisinde kızlar için rüşdiye derecesinde okullar ve bu okullarda görev yapmak amacıyla da kız öğretmen okullarının açılması gündeme gelmiştir. Bu hükümlerin yer aldığı Maarif-i Umûmiyye Nizamnamesi 1869 yılında kabul edilmiş ve eğitim sisteminin en temel kanunu hâline gelmiştir.

Tanzimat Dönemi'nde açılmaya başlayan kız okullarının sayısı II. Abdülhamid döneminde daha da artmıştır. Kız rüşdiyeleri taşrada da açılmıştır. Kız okullarının esasları, ders programları, okulda görev yapan idareci ve öğretmenlerin mahiyeti hükümetler tarafından belirlenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde artık kadınların eğitilmesinin gerekliliği aydınlar tarafından sıkça dile getirilmiştir. Kadınların bir anne ve çocukların yetiştirilmesinde etkili olmaları dolayısıyla iyi bir eğitimden geçmesi gerektiği aydınların birleştiği temel noktadır. Böylece kadınlar ilk önce ortaöğretim ve mesleki eğitim, ardından yükseköğretimden faydalanma imkânı bulmuşlardır. Kadınların bu okullarda öğrenim görmeye başlaması ve ardından çalışma hayatına girmesi, kendi kimlik sürecini oluşturmasında etkili olmuştur.

Eğitim alanında varlığını göstermek, yaşadığı döneme uyum sağlamak, çağın imkânlarından faydalanmak isteyen kadınlar, aynı zamanda aile içinde kendisine yüklenen sorumluluklarını da yerine getirmeye çalışmaktadır. Eğitim gören kadınların toplumdaki konumu ve itibarı da yükselmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma nitel bir yönetime sahiptir. Nitel veri analizinin; verilerin düzenlenmesi, verilerin özetlenmesi ve verilerin yorumlanması olmak üzere üç temel aşaması vardır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009). Araştırmada konu ile ilgili veriler doküman analizine uygun olarak incelenmiştir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelemesinin aşamaları: dokümanlara ulaşma, orijinalliği kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma olmak üzere beş başlık altına toplanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmada Milli Kütüphane ve Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege

Nadir Eserler Bölümü'nden dönemin dokümanlarına ulaşılmıştır. Osmanlıca olan ders kitapları, makaleler, ders örnekleri türündeki bu belgelerin önce transkripsiyonu yapılmış elde edilen veriler analiz edilerek kullanılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Tanzimat Dönemi'nin en önemli özelliği her kesimden insanın yaşamış olduğu düşünce dünyasındaki ikilemlerdir. Kafadar (1997), yüzyıllardır kendine has bir hayat kuran toplumumuzun, insanlarımızın birden bire Avrupa toplumu ve batı insanı hâline getirilmesinin kültürde bir kesiklik yarattığı, bunun da insanımızın hamle gücünü kaybetmesine ve donuklaşmasına neden olduğunu düşünmektedir. Önemli olan sosyal değişimleri toplumun hamle gücünü yitirmeden sistemli, planlı ve ahenk içerisinde bilgili ve tecrübeli kadrolarla yapabilmektir. Tanzimatın ülkeyi parçalanmaya götüren başarısızlıklarının en büyük nedeni böyle bir kadroya sahip olamayıdır (Kafadar, 1997).

Bu fikirlerin yanı sıra Tanzimatın 1869 Maarif-i Umumiye Nizâmnamesi yayınlanıncaya kadarki ilk otuz yılının sistemsiz ve karmaşık olduğu düşünülebilir. Akla gelen, gereksinim duyulan okullar açılmış ama neyin nereye konulacağı düşünülmemiştir. Örneğin kızlar için mektepler açılmış fakat bunun için uygun binalar yapılmamış, elverişsiz ve yenilenmeye muhtaç mekânlar tercih edilmiştir.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde, kadınlara sunulan eğitim imkânları önce başkent sonra büyük kentler, sonra da kasaba ve köylere doğru yayıldığı için, bu imkânlardan yararlananlar da buralarda oturan bazı ailelerin kızları olmuştur. Örneğin,1869 tarihi Maarif Nizamnamesi'nde kız rüşdiyelerinin şimdilik İstanbul'da sonra da vilayet merkezlerinde açılacağı açıkça belirtilmiştir. Böylece kırsal yörelerdeki geniş halk kesimlerindeki kız çocukları Cumhuriyete kadar bir eğitimden yararlanamamışlardır.

II. Abdülhamit döneminde, eğitimdeki genel nicelik gelişmelerine paralel olarak kızların eğitimi konusunda da önemli çabalar harcanmıştır. Nitekim bu dönemde taşraya yayılan kız rüşdiyelerinin sayısı artmış, böylece orta öğretimin ilk düzeyinde okuma imkânı bulan kızların sayısı da artmıştır. Darülmualimât'ın ders programlarında ve öğrenci sayılarında da gelişmeler görülmüştür.

Bu dönem Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ve alınan kararların uygulama safhası olmuştur. Bu devrin okullarında yetişen nesil, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin inkılâpları gerçekleştirme yönünde fikrî hazırlıkları da edinmişlerdir. Ayrıca eğitim öğretim

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını engellemek için bir çare olarak görülmüş ve devlet adamları kız çocuklarının da bu doğrultuda eğitilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

3.1. Kızların Eğitimi İle İlgili Düşünceler

Tanzimat döneminde Osmanlı Müslüman toplumunun çok geri kaldığını batıyla olan münasebetler neticesinde daha iyi fark edildiğinden, kızların eğitimine ilişkin yeni fikirler ve görüşler yayımlanıp tartışılmaya ve kızlar için bazı okullar açılmaya başlanmıştır.

Kadın eğitimi konusunda ilk adımı atanlardan birisi öğretmen okullarının kurucusu olan Kemâl Efendi'dir. Kadınların eğitiminin geri kaldığını ve bu haliyle topluma fazla bir katkıda bulunmadığını öne süren Kemâl Efendi şöyle demektedir. *“Osmanlı Devletini dinç ve sağlam bir hâlde ayakta tutacak şey umumi terbiyenin düzeyinin artırılmasıdır. Şimdiye kadar açılan resmî okullar erkeklere daha çok hak tanımıştır. Kız ve erkekler bu nimetten eşit şekilde faydalanmalıdır. Kadınların daha iyi bir eğitim alması çocuklarını daha iyi yetiştirmelerine yardımcı olacaktır. Bu kuralı yaymak için kızların yeni eğitim sistemiyle eğitilmesi gerekir. Kız çocukları olanların durumu bilmeleri ve kızlarını bu okula yollayıp gereken eğitimi yaptırmaları uygun olur”* (Güven, 2001, 62-63).

Bu dönemde yayınlanan “Hanımlara Mahsus Gazete” de imzasız çıkan bir yazı da eğitimin kadın erkek her Müslüman için farz olduğu aynı zamanda çocukları yetiştiren anaların bilhassa eğitim alması gerektiği şöyle dile getirilmiştir:

“Kadınların tahsil ve terbiyesi elzem olduğu ve bu hususa masruf olacak himmetlerin saadet-i atiyeyi te'min edeceği noktası ise bugün bütün erbab-ı akıl ve hikmet nezdinde ve bütün millet-i islamiyye arasında şekk ve şüpheden varestedir ve kat'iyen müsellemdir. Salik olduğumuz din-i mubin-i ahmedi tahsil-i ilim ve kemâli yalnız her müslime değil her müslimeye de farz etmiştir. Efrad-i millet atide etfalden teşekkül edecektir ve etfal-i memleket bir milletin istikbali demektir. Hâlbuki bunların ilk terbiyetgâhi analarının kucağıdır. Terbiye-i esasiyyeyi burada alacaklar. Öyle bir terbiye-i esasiyye ki ileride terbiye-i Millîyye bununla hâsıl olacaktır. Bundan başka saadet-i umumiyye ve terakkiyat-i Millîyye umum ecza-yi milletin teali ve terbiyesi sayesinde husule gelebilir. Ricalin maarifte ve medeniyyette terakkisiyle nisvanın bu ni'metten mahrumiyeti farz edilemez” (Şeyda, 2003).

Ancak bu dönemde aynı gazetede çıkan diğer yazılarda kadınların sadece çocukları ve eşleri için iyi bir eğitim alması gerektiği Avrupa'daki gibi çeşitli meslekleri icra etmesinin kendileri için yararlı olacağına yönelik yazılar da bulunmaktadır. Bu gazetede çıkan yazılardan da

anlaşılacağı gibi bu dönemde kadınlar dâhil toplum, kadınların eğitimi konusunda tam bir karara varamamıştır. Kadınlar kendileri için mi yoksa çocukları ve eşleri için mi iyi bir eğitim almalılar? Sürekli zihinlerde bu çelişki yaşanmaktadır. Ayrıca iyi bir eğitim aldıktan sonra çalışma hayatına girip giremeyecekleri de sorgulanmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminde kızların ve kadınların eğitimi konusunda çok yoğun tartışmalar ve yayınlar yapılmıştır. Bunun temel nedenleri şunlardır: 1908'de sansür kaldırılmış böylece bir fikir ve tartışma özgürlüğü ortamı oluşmuş bu da herkesin düşüncelerini söyleme imkânı bulmasına neden olmuştur. Bu dönemde Batı ülkelerindeki yaşantı ve kadınların durumu daha iyi tanınmıştır. Balkan ve I. Dünya Savaşları ve bunların sonunda ortaya çıkan sosyal yıkım ve felaketler de kızların eğitilmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur. Bu savaşların etkileri de şu şekilde görülmüştür: Osmanlı yönetici ve aydınlarını bir özeleştirici yaparak kadınlar konusunda geleneksel olumsuz tutum ve davranışlardan kurtulma çabalarına yönelmiş ve toplumda kadının fikrî ve bedenî gücüne büyük ihtiyaç duyulduğu herkes tarafından kabul edilmiştir (Akyüz, 2000).

II. Meşrutiyet döneminde kadın ve eğitimi konusu, düşünürler ve yazarlar tarafından, benimsedikleri siyasi-fikrî akımlar açısından tartışılmıştır. Bu dönemde kadınlara yönelik birçok dergi yayınlanmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi bütün çalışanlarını kadınlar arasından seçen *Kadınlar Dünyası'* dir.

Kızların eğitimi Osmanlı Devleti'nin çöküntüden kurtarılması için de bir reçete olarak görülmüş, kadınların hakkını hukukunu bilen bireyler olması gerektiği bu dergide sıkça üzerinde durulan konular arasına girmiştir. Ulviye Mevlan'ın (R. 1329) "*Kadınlık*" adlı yazısında ise şunlardan bahsedilmektedir: "*Birçok sene evvele gelinceye kadar kadınların lüzum-ı tahsilinden suye-i(yön) irfanlarını yükseltmek ihtiyac-ı hayatisinden ferdanın müdebbirane dizlerinde yetiştirecek validenin bu vazife ile mütenasip bir kudreti ilmiyeye haiz olmaları bedahatinden bahsetmek günah idi. Günah-ı kebaireden idi. İlan-ı meşrutiyete müteakip vaka bir iki gazete, üç dört hatip bu lüzumdan bu ihtiyaçtan bahs ettirilir ise de bu sözler hiçbir vakit sözden ileri gidemezdi. Ahmet Rıza Bey'in tesisine tesebbüs ettiği İnas Sultanîsi bile tesis olunamadı. Halbuki etrafımızı sarmış olan memleketlerin anaları okuyup, okutuyor, öğreniyor ve öğretiyor, yükseliyor ve yükseltiyor".* Mevlan yazısında Maarif Nazırı Şükrü Bey'in Darülfünun'da kadınlara ders verdiğinden ve bunun için ona müteşekkir olduklarından ve iyi bir valide ve iyi bir zevce olmak için hanımlara el işlerinden ziyade fen ve usûl-i ilmi terbiye derslerinin verilmesi

gerektiğinden bahsetmektedir. Mevlan'ın yazısının sonundaki şu dizeler o dönemin kadınların eğitilmesinin insanlık için çok önemli olduğunu anlatması bakımından çok önemlidir:

*“Elbet değil nasib-i mezellet kadınlığın,
Elbet değil mülkünün amidi zalim ve şer,
Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer”* (Mevlan, R. 1329, 2).

Aynı dergide kadınların birer çocuk terbiyecisi olması nedeniyle iyi bir eğitim alması gerektiğine yönelik birçok yazı çıkmıştır. Örneğin “Hayat-ı Nisvanimizde Fikdan-ı Maarif” başlıklı yazıda şunlar dile getirilmiştir: *“İrfan yalnız erkeklere mi hasredilmeli?” Hayr-ı ulûm ve maarif erkeklerden ziyade kadınlara elzemdir....Bir kadın münevver olmazsa ne çocuğunu terbiye edebilir ne de seviye-i irfanı yüksek bir zevceyle geçinebilir,kendisi kurban olduğu gibi vatana hizmet edecek mini mini yavrucuklar da cehalete kurban olup giderler”*(Kadınlar Dünyası, R. 1329b). Böylece sağlıklı evlilikler yapabilmek ve vatana hizmet edecek hayırlı çocuklar yetiştirebilmek için kadınların muhakkak eğitilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Yine aynı dergide kadınların sosyal hayata karışması gerektiği bunun için de eğitimin zarureti ile ilgili olarak yazılar yayınlanmıştır. *“Hakkımızı Arayalım”* başlıklı yazıda kadınlarla erkeklerin beraberce çalışma hayatında bulunmadıklarından dolayı ayrı hayat yaşatıldıkları ve bu yüzden de millete terakkinin nasip olmadığı belirtilmiştir. Ardından *“Biz halimizi atimizi düşünüyor, milletimizi muhafaza ve terakki ettirmek istiyorsak, her seyden evvel kızlarımızı ihtiyac-ı zamana göre talim ve terbiye ettirerek sanayi, işçilik hayatını kadınlıkta uyandırmalı, canlandırmalıyız. Bir milletin hakiki kuvveti kadınlıktır, kadınlıktaki tekâmülüdür”* denilmektedir Aynı yazıda yine *“Hal-i âti için münevver bir nesil yetistirebilmeliyiz. Bu vazife erkeklerden ziyade bize biz kadınlara aittir. Terakkinin, talimin esası kadınlıktır”* diyerek yukarıdaki konuya da temas etmişlerdir (Kadınlar Dünyası, R. 1329a).

Bu dönemde Şukufe Nihal (R. 1325)'in bir yazısında bir kız mektebinin açılacağı haberini alınca *“Artık biz de erkekler gibi dünyanın bütün maarifperver kadınları gibi mesut yaşayacağız. Artık cehalet bizi hiçbir surette mağlup edemeyecek”* zannıyla çok sevindiğini dile getiriyor. Ardından o dönemde erkekler kadar kadınlara gayret gösterilmediği, dünyadan âlemden, bir şeyden anlamayan bir sürü, bir nevi insanlar olarak görüldüğünden dolayı da büyük bir üzüntü duyduğunu belirtiyor ve artık kadınların da erkekler kadar kuvve-yi zihniyeye, hissiyat-ı insaniyeye, maarife karşı şedid bir arzu ve emek hissi besledikleri, mala, rütbeye rağbet etmedikleri en büyük saadetin tahsilde bulunduğunu hissettiklerini, cahilane hayatın kadınları

her dakika ağlattığını, kalplerinin en derin köşelerini sızlattığını dile getiriyor(Şukufe Nihal, R. Eylül 1325, 732-733).

Bu dönemde kız rüşdiyelerinde okutulmak amacıyla Ebul Muammer Fuad (R. 1329) tarafından hazırlanan kitapta eğitim, insanın gelişimi için bir vasıta olarak görülmüştür. İlm-i ahlâk ulemasının bir çocuğu terbiye etmenin dini vazifelerini hakkıyla ifa edecek bir hale koymaktır, görüşüne yer verilmiştir. Çocuk ne kadar mükemmel terbiye edilirse onun yetiştireceği evladı da o nisbette mükemmel olur, düsturundan hareketle aileler fertlerden toplum ise ailelerden oluştuğundan bir çocuğun terbiyesi ailesinin ve daha sonra bütün efrad-ı beşeriyetin saadet haline sebep olur, denilmektedir.

Eğitimin ilk başladığı yerin aile olduğu belirtilmiştir. En geniş kaynağı ise mektep olarak görülmüştür. Ebul Muammer Fuad (R. 1329) kızların eğitiminin gerekliliğini de şu sözlerle ifade ediyor: “*Madem ki kız oğlan her çocuk ilk terbiye anası kucağında almak mecburiyetindedir, o halde kızlarımızın, hanımlarımızın iyi terbiye sahibi olmaları şarttır*” (Ebul Muammer Fuad, R. 1329: 11). Kadınlar çocukların eğitiminde en önemli kişi olduklarından kızların ne kadar iyi terbiye sahibi olursa yetiştirecekleri mahsulleri de o nisbette mükemmel olacakları belirtiliyor. Bir milletin kadınlarının ne kadar kemalde olursa o milletin terakki derecesi o nisbette yükseleceği vurgulanıyor. Bu yüzden kızlara gelecek nesillerin yetiştirilmesi gibi çok önemli bir sosyal sorumluluk yükleniyor.

Ethem Nejad (R. 1329) ise “Kız Mektepleri” adlı yazısında görüşlerini şu şekilde dile getiriyor: Kızlar, Amerika’yı Avusturya’yı pek iyi tanımasın, mesela riyaziyeyi helledemesin, şiirler inşâd edemesin, Fransızca, Almanca konuşmasın, güzel bir tablo resim yapamasın, müzikte bir parçayı çalamasın, fakat çocuğunu giydirmesini, beslemesini, büyütmesini bilsin, evinin masrafını varidatını tanıyarak ona göre evini idare etsin, akşam yorgun gelen eşini memnun ve onun âlemini teskin, düşüncesine iştirak edebilsin, memleketine çalışkan, müteşebbis uzuvlar, evlatlar yetiştirebilsin. Bu nedenle, özellikle rüşdiyelere “terbiye-yi beytiyye” dersinin konulmasını istiyor (Ethem Nejad, 7 Ramazan 1329).

Tüccarzade İbrahim Hilmi'nin (R.1327) *Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlâkiye ve İctimaiyye* adlı kitabında bilgili olmanın kıymet ve ehemmiyetini anlamak isteyenler için bundan mahrûm kalan veya bilgileri sınırlı bulunan kimselerle konuşmaları öğütlenmiştir. Hepsinin: “*Böyle kolay kolay tahsil-i ilm ettiğinizden dolayı ne kadar bahtiyarsınız!*” diyerek onların bu şanslarının farkına varmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca onların annelerinin çocuk yaşda gidebilecekleri bu tür mekteplerin olmadığı hatırlatılmıştır. Onların nakış ustalarından

öğrendikleri biraz el hünerleriyle sınırlı olduğu, yalnız kudreti olan aileler bununla evlerine hususi muallimler getirerek kızlarını okuttukları belirtilmiştir. Bu dönemde kızlara mahsus mektebler yapıldığı, size her şeyi kolayca öğretecek surette kitaplar yazıldığı, her taraftan rağbet çoğalarak köylere varıncaya kadar açılan mekteblerin yeterli gelmediği anlatılmıştır. Hükümetin de bu ihtiyacı göz önünde bulundurduğundan çok sayıda mektep açmak ve cehaleti ortadan kaldırmak için çok çaba sarf ettiği vurgulanmaktadır. Kitaptaki bilgilere göre o dönemde en ufak bir köye varıncaya kadar bir kız az bir zaman içinde güldür güldür gazete okuyabildiği, dünyayı anlayabildiği; ilm-i hâl okuduğu, dinini bildiği; hesap okuduğu, alış-verişte aldanmadığı; büyüdükçe daha birçok dersler okuduğu, vücudunun muhafazasına, aile idaresine, mesudâne yaşamağa dair ne lazımsa vâkıf olduğu ileri sürülmüştür. Aslında bu sayede eğitim almanın faydaları üzerinde durulmaktadır. Ancak bunların devletin her bölgesi ve her köyü için geçerli olduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu konu ile ilgili olarak kızlara şu öğütlerde bulunmaktadır: *“İlim tahsil etmek, fikrinizin terbiyesi demektir. Bunun için size tayin edilen zamanın bir günün hatta bir dakikasını zayi etmeyiniz. Elinizdeki kitaplar birer cevahir kutusudur. Fikrinizi onlarla doldurunuz. Vazifenize devam ediniz. Sonra bunun mükâfatını göreceksiniz* (Tüccarzade İbrahim Hilmi, R.1327, 49).

Kitapta çok önemli bir noktaya değinilerek okuyup yazmaktan mahrum olmanın büyük bir dert olduğu açıklanmıştır. Burada özellikle kızların okuyup yazamamasının dini bilimleri öğrenmesi sırasında meydana getirdiği büyük zorluklara dikkat çekilmiştir. Bu hanımları görünce ilim tahsilinin ne iyi bir şey olduğunu anlamak ve kızlarımızı okutup yazdırmak için mektebe gönderen ebeveynlerine ve hergün istifadelerine hizmet eden öğretmenlerine minnet duyacakları düşünülmektedir. Bir kadının ne kadar dirayetli, becerikli olursa olsun eğer eli kalem tutmaz ve gözleri bir yazıyı okuyamazsa evinin idaresinin yolunda olmayacağı, bu gibi hanımların çok defa işlerini başkalarına gördürmeğe mecbur ve daima aldanmak tehlikesine maruz oldukları belirtilmiştir. Sonuç olarak bilgili olmayan kadınların bilmedikleri bin türlü şeyden etraflarında söylenildiğini işittikçe ümitsizliğe düşebilecekleri hatırlatılmıştır. Okuyup yazmaktan mahrum olan bir kadının yarı ömür geçmiş, elleri işlese de aklının daima uykuda olduğu vurgulanmıştır (Tüccarzade İbrahim Hilmi, R.1327).

3.2. Osmanlı Devleti'nde Kızların Eğitiminde Mektebin Anlamı

Mekteb, 'yazı yazılacak yer' anlamına gelmektedir (Develioğlu, 2008). Osmanlı Devleti'nde bir eğitim müessesesi olarak ilk sıbyan mektebi Fatih tarafından Dârüttalim adıyla Fatih külliyesi içerisinde kurulmuştur. Daha sonra mekteb-i sıbyan, dar-üs sıbyan, muallimhane,

mektebhane, dârü'l-ilm, dârü't-tâlim gibi çeşitli isimler de verilmiştir (Kara ve Birinci, 2005). Genelde sıbyan mektebi veya mahalle mektebi denilen bu okullara kızlar da devam edebilmekteydi.

Mektebe başlamak, her dönemde olduğu gibi Osmanlı Devleti Dönemi'nde de çocukların hayatında önemli bir olay olarak kabul edilirdi. “Bed’-i besmele cemiyeti” ya da “âmin alayı” da denilen bu merasim, genellikle Kandil, Pazartesi veya Perşembe günleri düzenlenirdi. Ailenin varlıklı veya yoksul olmasına bağlı olarak bu merasim şekillenmekteydi. Yoksul bir ailenin çocuğu, eti senin, kemiği benim denilerek teslim edilirken, orta halli bir ailenin çocuğu, mektepteki çocuklara birkaç kuru, hoca ile halifeye ise ucunda mecidiye bağlı birer yağlık hediye edilerek mektebe başlatılırdı. Zengin çocukların kaydı ise adeta bir düğün havasında geçerdi. Çocuk önce giydirilerek bir at veya arabaya bindirilir, mektepten gelen ilahici ve âmincilerle birlikte tespit edilmiş yerlerden geçerek, Eyüb Sultan’a gidilirdi. Yol boyunca ilahiler ve dualar okunur, âminci çocuklar “âmin” diye bağırırlardı. Alay döndükten sonra, çocuk hocanın karşısındaki seccade veya mindere oturur ve sembolik olarak ilk ders böyle bir iki harfin tekrarlatılmasıyla yapılırdı (Günyol, 1972). Tören sonunda çocuğun ailesince hazırlanmış yemekler yenilir, hocaya, halifeye, ilahi okuyan ve âmin alayına katılan bütün çocuklara hediyeler ve harçlıklar dağıtılırdı. Okula başlayan çocuk eğer tarikat şeyhinin çocuğuyorsa o zaman âmin alayına tarikatın sancağı ile dervişler de katılır, ilahiler sırasında mazharlar çalınır, zikirler çekilir ve tarikat ayini yapılırdı (Öcal, 1993). Kara ve Birinci (2005)’nin aktardığına göre; Halide Edip’in anılarında kızların da bu tür bir merasimle mektebe başladıklarından, onlara ipekli, süslü esvaplar giydirildiğinden, göğüslerine sırma işlemeli içlerinde elifba cüzü olan keselerin asıldığından, arabaya bindirilip ayaklarının ucuna ipekli bir yastık konulduğundan bahsedilir. Ancak Halide Edip, kendisine bir hoca tutularak evde başlama merasimi yapıldığını anlatmaktadır.

Eğitimde modernleşme sürecinde Tanzîmât devri birçok yeni okulların açılması bunların İstanbul ve taşrada başarıyla yaygınlaştırılması ve en önemlisi de kızların eğitimine el atarak onlar için de rüşdiyelerin açılması bakımından çok mühim bir devir olmuştur. 1859 yılında kızlar için ilk rüşdiye İstanbul Sultan Ahmed’te açılan Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi olmuştur. Ancak ilk dönemlerde kızların okutulmasına alışık olunmadığından çok fazla ilgi gösterilmeyen kız rüşdiyeleri her geçen gün öğrenci sayısını artırmıştır. Kız rüşdiyelerinin ders programı da erkek rüşdiyelerinki ile ufak tefek farklılıklar arzemiştir. Biçki, nakış, dikiş, ev idaresi bu

farklılıklardandır. Kız rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmek amacıyla da 1870 yılında Darülmualimat açılmıştır (Kurt, 2011).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kızlar için açılan okulların sayısının artması ile beraber bu okullarda okutulması amacıyla ders kitapları basılmıştır. O dönemde kızların modern eğitim alabileceği tek kurum bu mekteplerdir. Bu nedenle onların eğitiminde çok önemlidir. Kızlar için basılan ders kitaplarında “mektebin anlamı, faydası”, “mektepte kız” gibi başlıklar altında okulun kızlar için önemli olduğunun farkına varılmasına çalışıldığı görülmektedir. Bu dönemde mektep artık sadece yazı yazılan yer olmaktan çıkmış Ahmet Fuad (R. 1309)'ın belirttiği gibi, çocuğun nefsi (ruh) terbiyesini ebeveyninden aldıktan sonra hem onu ikmal hem de terbiye-i fikriyeyi (düşünce eğitimi) oluşturmak için gönderilen bir talimhane olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Ayrıca çocuğun eğitiminde; aileden sonra okulun önemine dikkat çekmiştir (Ahmed Fuad, H. 17 Rebiü'l ahir 1309).

R.1315'te Maarif Nezareti'nin kızlara mahsus yayımlamış olduğu Kıraat kitabında mektep bir cihan evi olarak görülmüştür. Çocuk, ilk terbiyeyi anasının kucağında alır mektepte ikmal eder, denilmektedir. Mektep olmadan hiçbir şeyin olmayacağı, hayatın lezzetinin mektepte başladığı ve bütün tabiatın mahiyetini mektebin anlattığı açıklanmıştır. Mektep olmasa tarihe yön veren ve bugün isimleri her mekteplinin hafızasında yer tutan büyük adamların nasıl yetiştiğini bilemeyeceğimiz dile getiriliyor. Fahreddin Razi, İmam-ı Gazali, Kristof Kolomb örnek verilerek bu şahsiyetlerden haberdar olmanın ve hatta tarihin yazılmasının ilim sayesinde olduğu anlatılmıştır. Evleri yapan mimarlar, şu cihanı iki yaprak kâğıda sıdıranlar mektepte istihsal etmemiş midir? Sorusu sorulmuş iki kere ikinin dört ettiğini isbat için bir bir mektep görmek ve bir muallimin karşısında düşünmek zarureti üzerinde durulmuştur. Mektebin bahşettiği mükâfat kadar değerli bir mükâfatın tasvir olunamadığı dile getirilmiştir. Bu mükâfatı kazanmak, geçimini temin etmek ve herkes indinde hürmet ve itibar kazanmak için çalışmaktan başka çare görülmemektedir. Padişah II. Abdülhamid'in eğitime verdiği öneme dikkat çekilmiş, insanı kâmil olmak, İslama ve Osmanlıya layık olmak için çalışılmalıdır, telkininde bulunulmuştur (Maarif Nezareti, R. 1315, 3-7).

Tüccarzade İbrahim Hilmi'nin (R. 1327) yazdığı ders kitabında okul, yalnız ilm-i marifet tahsilgâhı değil her aileden birer ikişer kızın katılımıyla oluşan büyük bir aile olarak görülmüştür. Bu yüzden okulda öğrencilerin birbirlerine öz kardeşleri gibi muamelede bulunmaları gerektiği hatırlatılmıştır. Fakirlik, zenginlik, büyüklük, küçüklük mektep dersanelerine giremeyeceği, dersanedeki rahlelerde bir sultan-zade ile bir fakir kızın yan

yana oturabileceği ve aralarında hiçbir fark olmadığı dile getirilmiştir. Muallimelerin ise bunların ikisine eşit davranacağı ve evlad nazarıyla bakacağı belirtilmiştir. Görecekları iltifatın terbiye, çalışma ve gayretleriyle mütenâsib olduğu, alacakları ödülün, gösterdikleri iyi davranışlarına, bilgilerine, liyakatlerine göre verileceği anlatılmıştır. Okulda kardeş gibi birbirini seven kızların arasındaki muhabbetin ailelerine de sirayet edeceği belirtilmiştir. Eğitimin kızların hayatındaki önemi şu bilgilerle dile getirilmiştir: *“Ana ve baba bir kızı dünyaya getirir; mekteb o kızın kalb ve akıl gözünü açarak yaradanını, dünyasını, vatanını, ailesini, nefsinı hâsılı her şeyi ona gösterir. Onu fazîlet ve marifet sahibi eder. Mekteb görmemiş bir kız câhil kalır ve câhilin amâdan farkı yoktur”* (Tüccarzade İbrahim Hilmi, R.1327, 44-45).

Resim 1: Hadikat'ül-Maârif Öğrencileri (www.loc.gov.tr)

Ali Rıza'nın (H.1316) "İlm-i Ahlak" adlı eserinde ise mektep, faziletli ilimlerin bir arada bulunduğu bir yer olarak görülmüştür. Buraya devam edenlerin haylazlık ve fena huylardan uzak kaldıkları dile getirilmiştir. Mektep, muntazam ve her türlü zarardan uzak ağaçlar arasında saklanan güzel bir kuş yuvasına benzetilmiştir. Çocukların bu yuvada büyütülüp terbiye edilip bir kuş yavrusu gibi ilerideki hayata hazırlandıkları anlatılmıştır. Mektebe devam ve burada kızların yapması gerekenlerle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: *“Kızlar her gün buraya devam*

eder, arkadaşlarıyla iyi geçinir, muallimelerine hürmet ve itaat ederek muntazaman derslere çalışır, karşılaştığı güçlüklerden korkmayıp sebat gösterir. Zira zahmetsiz bir şey kazanılamayacağını bilir, kendi hata ve kusurlarını bilerek müstehak olduğu tekdirden şikâyet etmez o kusurları bir daha tekrar etmemeye çalışır. Muallimesinin ne söylediğini dikkatle dinleyip vazife ve derslerini muntazaman yaparak mükâfata mazhar olur. Muallimesini ve ebeveynini hoşnut eder. Çünkü bir evladın peder ve vaildesinin hâsıl edeceği hasletler kendisinin usûl-i terbiyeli çalışkan bir mektep çocuğu olduğunu kanaat bahş etmeyle mümkün olur. Muhterem ve herkesin şayeste-i tevcihi olacak bir hanım olur". Bu maksatla mektebe düzenli devam eden, öğretmeninin sözlerini dinleyen, görevlerinin yerine getiren bir kız misal verilmiştir (Ali Rıza, H. 1316, 62-65).

Mektebde tahsil edilmesinin sebebini Tüccazade İbrahim Hilmi (R. 1327), öğrenciler ve öğretmen arasında geçen şu dialogla izah etmeye çalışmıştır:

"Mahmure, niçin çalışıyorsun?"

-Mükâfata nail olmak için.

-Sen neden çalışıyorsun Naciye?

-Ebeveynimin gözüne girmek için.

-Remziye sen?

-Pek ne için olduğunu bilmiyorum ama her halde çalışmamı arzu eden peder ve valideme ve muallimeme itaat etmek için zannederim.

-Çocuklarım, üçünüz de sözünüzde haklısınız; fakat sizi mektebe niçin gönderdiklerinin ve tahsil-i ilme neden borçlu olduğunuzun asıl sebebini üçünüz de bilemediniz. Yalnız mükâfat, teveccüh ve itaat için çalışılmaz; dâhil olduğunuz mektebde malumat kazanarak ıslah-ı hâl etmek, tam bir insan olmak için çalışılır. Derse çalışmayla validesinden veya muallimesinden mükâfat kazanmayı düşünmek pekâlâ bir şeydir; fakat 'tahsilim ilerledikçe fikrim yükselecek, zekâvetim artacak, hangi işte, hangi mevkide bulunsam onu hüsn-i idare edeceğim. Her türlü vazife bana kolay gelecek, insanlara iyilik edeceğim' demeniz bundan daha alâdır" (Tüccazade İbrahim Hilmi, R. 1327, 102).

Servet-i Fünûn gazetesinde mekteplerde çocukların terbiyesi için çok zaman harcadığı ancak bunun yanında annesinin yine çocuğun eğitiminde çok önemli bir etkiye sahip olduğu "Valideler'in Terbiye-i Etfal'de Ehemmiyeti" başlıklı yazıda şu şekilde dile getirilmiştir: "Şimdi

validelerin umumiyetle tahsil görmelerine dikkat ve itina gösteriliyor. Maksad, çocukların mektebe devam ettirilmeyerek mütehasıran validelerinin eline bırakılması değildir. Mektebe devam eden bir çocuğa derslerine çalışmakta ve dersleri hakkıyla anlamakta ve mektepte kendine verdikleri vazifeleri yapmakta validesi kadar hiç kimse mümeyyiz olamaz. Çocuk validesinin lisanından anladığı kadar kimsenin lisanından anlamaz. Bir valide tahsil ve terbiye görmekte olan bir çocuğuna bu vadide muavenetini bezl(bol bol verme) ederse çocuğun tahsilini ciddiyet dairesine ircâ (çevirme) eder” (Servet-i Funun, R. 2 Ağustos 1323, 303). Böylece okuldaki başarının annenin eğitimi ve desteği ile artırılacağı vurgulanmıştır.

Mektep, aynı zamanda çeşitli sosyal faaliyetlerin yapıldığı bir mekândır. Eğitim-öğretim amaçlı düzenlenen gezintiler, ahlak temsilleri, müsamereler, tiyatrolar bunlar arasındadır. Zaman zaman düzenlenen bu etkinliklerden dönemin gazetelerine yansıyanları da bulunmaktadır. Örneğin “Mektepli Kızların Kadirşinaslığı Yad-ı Azam” başlığı altında İttihad Terakki Kız Sanayi Mektebi öğrencilerinin 10 Temmuz günü Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne ziyaretleri anlatılmaktadır. Kız öğrenciler, burada medfun bulunan Mahmud Şevket Paşa ve diğer şehitleri anmak amacıyla, beyaz elbise ve mektebin adının yazılı olduğu kırmızı kurdelaları omuzlarında, öğretmenleri ve idare kadrosu ile gitmişlerdir. Mektep öğrencilerinin günün anlam ve önemini içeren 25 Temmuz konuşmalar yaptıkları, millî marşlar söyledikleri, mersiyeler okudukları görülmektedir (Mektepli, R. 1329). Böylece okul sayesinde, farklı mekânları görebilme, farklı duyguları tecrübe etme şansı elde etmişlerdir.

Resim 2: İttihat ve Terakki Kız Sanayi mektebi Öğrencileri Hürriyet-i Ebediye Tepesini Ziyaretlerindeyken.

Okullarda kızlar için ders yılının bitmesi münasebetiyle veda müsamerelerinin yapıldığı görülmektedir. Bu müsamereye bütün mezunlar ve önemli yetkililer davet edilirdi. Şarkı söylenir, piyano çalınır kısa piyesler de sergilenebilirdi. Ancak bu tür etkinliklerden memnun olmayan bazı grupların olduğu ve yazılarında bunları eleştirdikleri görülmektedir (Sebilürreşad, 31 Temmuz 1340).

Mektebe devam etmenin önemi hemen hemen bütün kitaplarda vurgulanmıştır. Ali Nazıma (1320), mektebe devamın iyi öğrenmenin birinci şartı olduğu ve her sene mektebe düzenli devam eden çocukların bu hareketleri dolayısıyla ödüllendirdiklerini belirtmektedir. İyi hareketleri ve mektebe devamı nedeniyle aldığı bu mükâfatı ise en birinci ve en iyi mükâfat olarak addetmiştir. Mektebe geç gelmenin öğretmenin söylediklerinin ve dersin başındaki bilgilerin kaybedilmesi nedeniyle olumsuz bir davranış olarak görülmüştür. Mektebe vaktiyle gelmenin önemine vurgu yapılarak bunda anne babanın da hassasiyetinin önemine vurgu yapılmıştır (Ali Nazıma, 1320, 86-90) . Devam devamsızlık konusunda Tüccarzade İbrahim Hilmi'nin (R. 1327) kitabında şu örnek verilmiştir: *“Seniyye haftada en az bir gün mektebe gitmediği halde kendisine asla kabahat tutmaz idi. Bir muallime bu hatasından dolayı onu tekdîr ettiği sırada Seniyye dedi ki: Mektebden çıktıktan sonra tekrar evde kitab okumayacağım öğrendiğim kadar malumat kifayet eder. Şu halde bir iki gün fazla veya eksik gelmekten ne çıkar?”* Bu örnek bir şekilde zenginleştirilmiştir. Şekilde öğretmen, tahtada yazan *“Çalışan Kazanır”* sözü ile kızların mektebe devam etmesini öğütlemektedir (Tüccarzade İbrahim Hilmi, R. 1327, 46).

Resim 3: Mekteb Çocukların İkinci Ailesidir.

Seniyye'nin ise mektebe bir iki gün devam etmeme hakkındaki sözleri çok manasız olarak nitelendirilmiştir. Mektebden sonra kendisi için eğitimi gerekli görmeyen bir kızın ileride beceriksiz, değersiz bir kadın olacağı gibi her işinde zahmet ve meşakkatten kurtulamadığı dile getirilmiştir (Tüccarzade İbrahim Hilmi, R.1327).

Mektebden firar, yine Tüccarzade İbrahim Hilmi'nin (R.1327) kitabında değinilen konulardan biridir, bunu çok çirkin bir söz olarak adlandırmaktadır. Mektepten yani insanlığa giden yoldan sapan, bir hazineden daha kıymetli olan mektep çantasını bir tarafa atmış vaktini sokaklarda vakit geçiren bir çocuk resmi ile (Şekil 11) bunun çok kötü bir davranış olduğu dile getirilmiştir. Böyle bir çocuğun iyilikten, büyüklükten yüz çevirip fenalığa kapılmak istediği; büyüdüğü vakit bir iş bulamayacağı, aç kalacağı, o vakit toplum içinde her türlü hukukuna göz dikileceği, hırsızlık edebileceği, bütün fenalıkları yapabileceği tehlikesine dikkat çekilmiştir. Bu yüzden bu çocuğu bu halde bırakmanın sakıncalı olduğu ve çocuğa ceza vermek gerekliliği ifade edilmiştir. Aslında mektepten kaçan öğrencilerin dışarıda dolaştığı sırada, mektepte bulunan öğrencilerin fikirlerinin ne kadar aydınlandığı uyarısında bulunulmuştur. Ayrıca bu öğrencilerin ertesi gün mektebe geldiğinde ise bu hatalarını gizlemek için bir de yalan söylemek durumunda kalacakları dile getirilmiştir. Bu da öğrencileri itaatsizliğe, yalancılıktan kaynaklanan miskinliğe ve sahtekârlığa alışarak ahlak bozulmasına yol açacağı konusunda uyarılmıştır “Hanım kızlarımızın böyle bir halde bulunmadıklarından eminiz” denilerek onlara güven telkin edilmiş, zamanın çok kıymetli olduğu, itaatsizliğin kabahat, yalancılığın ise menfur olduğuna dikkat çekilmiştir (Tüccarzade İbrahim Hilmi, R.1327: 50-51).

Resim 4: Mekteb Firâfîleri

Bu tür davranışlar nedeniyle öğretmenlerin verdiği cezaların sırf öğrencilerin menfaatleri için olduğunu düşünülmektedir. Bu konuyla ilgili Hayrünnisa'nın başından geçen örnek olay anlatılmaktadır: “Geçen gün Hayrünnisâ vazifesini pek fena yapmış olduğundan muallimesi onu tekrar yaptırmağa mecbur olmuştu. Hayrünnisâ bir şey demeksizin vazifesini tekrar yazdı; fakat paydos vakti muallimesini bularak dedi ki:

-Hoca hanım, siz bize her vakit fenalığa karşı iyilik etmemizi ihzar ediyorsunuz. Vezifemi fena yaptığımdan dolayı ceza etmeniz bana iyilik midir?

-Kızım, sen benim için mi tahsil ediyorsun?

-Hayır, ileride malumatlı olmak üzere kendim için tahsil ediyorum.

-O halde ben de menfaatin için seni bu cezaya müstehak gördüm. Ben seni payladım; çünkü seni severim. Çünkü büyüdüğün vakit iktidarlı olmanı isterim. Hatta isterim ki sahib-i kemal bir kadın olasın. Sana vazifeni tekrar yaptırmakla fena bir işine karşı iyilikle mukabele etmiş olduğumu ve seni her yaptığını temiz ve güzel yapmağa alıştırmak istediğimi şimdi anladın değil mi?” (Tüccarzade İbrahim Hilmi, R.1327, 60).

Kurallara uymanın mektepten istifade edebilmek için zaruri olduğu daha sonra ev hayatında da düzen ve intizama alıştıracığına dikkat çekilmiştir. Kitaplar ve defterlerin, öğrenciler için çok kıymetli, bir feyz ve saadet sermayesi olduğu, mekteb âleminde her sene yenileşen birer sadık dost olduğu ve onların israf etmeden kullanılması gerektiği düşünülmektedir. Muallime dershanede bulunmadığı vakit sükûtu bozmamaları, yapılan bir vazifenin tam yapılması gerektiği belirtilmiştir. Mektepteki paydos vakti ile ilgili olarak bu zamanın bir dinlenme zamanı olduğu ancak kaba kaba itişmek, zayıf ve çirkin arkadaşlarına fena muamele göstermek hoş görülmemiştir (Tüccarzade İbrahim Hilmi, R.1327).

Resim 5: Paydos Vakti.

Çeşitli konularda öğrencilere verilen tavsiyelerden bazıları şunlardır: Zengin olsun fakir olsun mekteb arkadaşlarınızı hiçbir zaman hatırdan çıkarmayınız. Dershanede güzel bir vaziyet almanız lazımdır. Muallimeniz sizi tahta başına davet ettiği zaman öyle naz ve eda ile yürümeniz caiz değildir. Sıranızda otururken toplu bulunmak ellerinizi sıradan aşağıya indirmek, ayaklarınızı uzatmamak terbiye icabındandır. Zira insanın hüsn-i terbiyesine delalet eden vaziyet-i kibârâneyi muhafaza etmek ve başkalarına hüsn-i misal olmak için hal ve hareketlerin pek büyük ehemmiyeti vardır. Bulduğunuz bir şeyi kendinize mal etmeyiniz, bozduğunuz bir refikanızla hemen barışınız, inatçı olmamayınız, yumuşak huylu olunuz.

Tüccarzedede İbrahim Hilmi (R. 1327), okulda tahsil görmenin ekonomik boyutuna da dikkat çekerek mektepte kullanmayı öğrendikleri bir alet sayesinde daha sonra ailelerine yardımcı olarak kendi işlerini, kendilerinin görebileceği böylece israftan kurtulacaklarını anlatmıştır.

4. SONUÇ

Bu gün hâlâ Türkiye'nin birçok yöresinde çocukların okula gönderilmediği ve bu durumun özellikle kızlar için geçerli olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de erkek ve kız çocuklarının ilköğretimde okullulaşma sayılarına bakıldığında erkeklerden farklı olarak 600,000 kız çocuğunun okula gitmediği görülmektedir (www.unicef.org). Kızların okulla büyük oranda tanışması Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönemde kızların eğitimi meselesi çok tartışılan konulardan biridir. Bu amaçla aydınlar çeşitli vasıtalarla görüşlerini gerek kitaplarında gerekse dergilerdeki yazılarıyla dile getirmişlerdir. Farklı düşünceler olsa da genel olarak kızların çocukların yetişmesinde birinci derecede sorumlu görülmesinden dolayı hem iyi bir anne hem de iyi bir eş olmaları için eğitim almalarının gereği üzerinde durulmuştur. Devlet yönetimi de bu görüşü benimsediğinden, kızlar için ülke genelinde okul sayılarının arttığı görülmektedir.

Kızların eğitim gördüğü okullar onlar için büyük önem taşımaktadır. O dönemde mektepler, kızların yepyeni bir dünyaya giriş kapıları durumundadır. Kızlar için açılan okullarda okutulması amacıyla basılan ders kitaplarında mektep, büyük bir aile ve sıcak bir yuva olarak görülmüştür. Mektep olmadan hiçbir şeyin olmayacağı, hayatın lezzetinin mektepte başladığı ve bütün dünyanın manasını mektebin anlattığı ifade edilmiştir. Kızların geleceklerinin kendi ellerinde olduğu ve mektebde aldıkları malumatı ömürleri boyunca kullanacakları belirtilmiş ve bu bilgilerin her türlü işlerini kolaylaştırdığını unutmamaları istenmiştir.

Okul, günümüzde de olduğu gibi ailede alınan eğitimi tamamlayan ve geliştiren bir kurum olarak görülmektedir. Çocukların fikrî, ruhî ve ahlakî yönden uygulamalı olarak öğretim gördükleri bir yer olarak tarif edilmiştir. Çocuğun eğitiminde birinci derecede sorumluluk ailelerine ve özellikle annelerine ait olarak görülmüş, okulda öğretilen bilgi ve becerilerin en yakından ebeveynleri tarafından gözlemlenebileceğine dikkat çekilmiştir.

Ders kitaplarında, mektebe düzenli devam etmenin, verilen sorumlulukları yerine getirmenin ve çalışmanın öneminden bahsedilmiştir. Kızların mektepte birbirinin kardeşi olduğu ve onları hiçbir zaman unutmaması gerektiği, aralarında farkın olmadığı ifade edilmiştir. Öğretmenlere saygı ve hürmet gösterilmesi özellikle üzerinde durulan konulardan biridir.

Mektepten kaçmak çok kötü bir hareket olarak değerlendirilmiş ve cezaya müstehak görülmüştür. Haylazlık etmek, vazifelerini yerine getirmemek gibi bazı olumsuz davranışların doğurduğu zararlar çeşitli hikâyeler ve şekillerle anlatılmıştır.

Sonuç olarak mektep, insanlara öğrenmek istediği şeylerden bahs eden kitablara okumak zevkini veren, birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarını öğretmek ve bilim hayatının ilk tecrübe meydanı, gelecekteki hayatlarındaki mutluluklarının anahtarı olarak görülmektedir. Kızların ileride birer anne olacakları düşüncesinden hareketle mektepte verilen iyi bir eğitim sayesinde yeni nesillerin ve toplumu güven altına alınabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- A.Rıza. (1316). *İlm-i Ahlâk*, Karabet Matbaası, İstanbul.
- Ahmed Fuad, (H. 17 Rebiü'l-ahir 1309). Terbiye-i Etfal, *Maarif*, 1(13), 195-196.
- Akyüz, Y. (2000). Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı'da Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi, Tarih ve *Toplum Dergisi*, 33(195).
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel. F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Develioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ebul Muammer Fuad. (R.1329). *Kızlara Mahsus Kıraat Muallimi*, İstanbul.
- Ethem Nejad (R.7 Ramazan 1329) *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)*. Mektepli Kızlar. 6(156).s. 408-409.
- Günyol, V. (1972). Mektep, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul. 7, 658.

- Güven, İ. (2001). Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi (Osmanlı Düşünürlerinin Kadın Eğitimine Bakışları). *A.Ü.E.F.Degisi*, 34(1-2).
Kadınlar Dünyası, (R.1329a) *Hakkımızı Arayalım*, No:22.
Kadınlar Dünyası, (R.1329b). *Hayat-ı Nisvanıyemizde Fikdan-ı Maarif*, No:8.
Kafadar, O. (1997). *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara.
Kara, İ. ve Birinci, A. (2005). *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri: Hatıralar/Yorumlar / Tetkikler*. İstanbul: Dergâh Yayınları
Kurt, S. K. (2011), *Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi, Harem'den Mektebe*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
Maârif Nezareti, (R. 1315). *Kızlara Mahsus Kıraat Kitabı*.
Mektepli (R.25 Temmuz 1329). Mektepli Kızların Kadirşinaslığı Yad-ı Azam. 1(9) s. 138-145
Mevlan, U. (R. 1329). Kadınlık. *Kadınlar Dünyası*, No:131.
Öcal, M. (1993) Âmîn alayı. *DİA*. İstanbul. 3, 63.
Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim). (31 Temmuz 1340). Mektepli Kızlar Nasıl Yetiştiriliyor? 24 (610), 162.
Servet-i Funun,(R. 2 Ağustos 1323). Valideler'in Terbiye-i Etfal'de Ehemmiyeti , 33 (851), 303.
Şeyda, A. (2003). *Hanımlara Mahsus Gazete (100 -200)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
Şukufe Nihal, (R. Eylül 1325), Hanımlara dair, İnas mektepleri hakkında, *Mehasin*, ,c.1, sayı 10, s. 732-733
Tüccarzade İbrahim Hilmi (R. 1327). *Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlâkiye ve İctimaiyye*, İstanbul.
www.unicef.org (Erişim Tarihi: 2013, 9 Eylül).
www.loc.gov.tr (Erişim Tarihi: 2013, 9 Eylül).
Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (5. Baskı). Ankara: Seçkin.

SUMMARY

Education is one of the crucial milestones of modern time. In the last few centuries modern education has gained importance and remarkable developments have been recorded. This process, having started in Europe, affected Ottoman Empire as well and some innovations regarding the education of public have been brought to agenda.

One of these innovations is the education of girls. In the classical period of Ottoman Empire ,girls couldn't benefit from other educational institutions but infants' schools.

Madrasahs used to provide education only to boys. The girls of some distinguished politicians and scholars used to continue their education by getting private courses. From the eighteenth century the idea that girls should be educated was due to their roles of future mothers. and that's why new educational institutions were opened for them.

To achieve personel development and complete their education, the role of school is very important for both boys and girls because a child starting from nursery school to higher education spends many of his or her years at school. This long period shows itself in a child's character and behaviours clearly. The period of reform(Tanzimat) is crucial as it enabled new schools to open, make them disseminate in İstanbul and country successfully and more importantly it gave great importance to girls' education which led new Ottoman Junior high schools to open for them.

In 1859, the first Ottoman junior high school for girls was Cevri Kalfa Inas that was set up in Sultanahmet. But Ottoman junior high schools for girls, which didn't get enough importance in the beginning because of unfamiliarity of girls' education, increased their number of students every passing day.

The curriculum of Ottoman girl high schools differs slightly from the curriculum of boys. Cutting, needlecraft and house economy are among the differences. In 1870 Darümuallimat was opened so as to train teacher for Ottoman girl high schools. During this period, in 1869, Maarifi Umumiye. where lots of educational provisions existed, was approved and it became most radical law of education system.

The number of girl schools which were opened in Tanzimat period increased m more during Abdulhamid's reign. In Abdulhamid's period, important efforts were made about education of girls additionally to general quantitative developments in education.

As a result, the number of Ottoman Junior High School in country increased and thus the number of the girls who had the first level of secondary education went up as well. During the second Meşrutiyet period the necessity of women's education was often stressed. This period was the application phase of Maarifi Umumiye Nizamname and the verdicts that were made. The generation that was educatedd in the schools of this period had some ideas about the second Meşrutiyet and revolutions of the Republic period.

In addition, education and training was considered as a remedy to prevent the collapse of Ottoman Empire and statesmen emphasized that girls should be educated accordingly.

In this study, the meaning of school for girls' education in the last period of Otoman Empire has been investigated. This study has a qualitative design and the sources of that period and the course books that were followed in girls' schools have been searched according to document analysis. Generally school was seen as a big family. The school was identified as a place which helps girls understand the world, the creator, their country, their families and everything about life by awakening them. It is believed that with the help of education girls can acquire virtue and skill and they can learn their religion and the world.

Besides, the school is seen as a place that gives the pleasure of reading what they want to learn and teaches their responsibilities toward each other and it is also the first experience of science field. For this reason a girl is expected to continue the school without wasting the precious time. To suspend school is perceived as a bad behaviour and it is mentioned that it is an obligation to obey school rules and and respect teachers. The schools where the girls are educated are crucially important for them. In that time, schools are the initial gates to a new world. Schools as mentioned in the course books were a big family and warm nests. For this reason, it is suggested that the students should treat each other like brothers and sisters. It is stressed that nothing will exist without schools and joy of life starts from school and school explains the meaning of the world.

Another important point stated that the future of girls is hidden at schools and the knowledge they gain in these institutions will be used during their whole life to ease their lives. That's why the importance of attending school regularly and fulfilling the responsibilities is emphasized..It is also indicated that all the children are brothers and sisters at school and there is no difference between them

Respecting teachers is especially mentioned. Moreover skipping school is evaluated as a bad manner and deserves to be punished. Some stories are being told about unwanted consequences of acting up and not fulfilling the duties. Furthermore, attending the school is a prerequisite of everlasting learning and the ones who attend school are rewarded.

Finally, it is indicated that obeying rules is obligatory and obedience will result in regularity in girls' subsequent housing lives. The books and notebooks are source of inspiration and happiness and they are loyal friends that are revised so they should be used without being wasted.